

Є. Л. Хачатрянвикладач, аспірант кафедри педагогіки,
іноземної філології та перекладу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Статтю присвячено визначенню й аналізу методологічних засад формування міжкультурної дискурсивної компетентності студентів-економістів. Наголошено на нагальній потребі формування зазначеної компетентності, що покращить рівень фахової підготовки студентів і позначиться на добробуті держави.

Уточнено сутність поняття «міжкультурна дискурсивна компетентність», виокремлено та проаналізовано наукові парадигми і методологічні підходи до її формування. Серед наукових парадигм, що впливають на ефективність навчального процесу, охарактеризовано знаннєву, гуманістичну, культурологічну, управлінську та соціально-комунікаційну. Використання переваг зазначених парадигм уможлиблює повне розкриття здібностей студентів, забезпечує життєву адаптацію, реалізує діалогічні відносини між викладачем і студентами в процесі формування міжкультурної дискурсивної компетентності.

Виокремлено та проаналізовано системний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, особистісно орієнтований, технологічний і знаково-семіотичний підходи. З'ясовано, що окреслені підходи зорієнтовують викладача на вибір напряду професійної підготовки студентів щодо формування міжкультурної дискурсивної компетентності, визначають вибір оптимальних засобів і методів під час аналізування проблем професійної діяльності, забезпечують поетапність формування зазначеної компетентності, визначають багатоваріантність моделювання і проектування педагогічного процесу на основі опорних моделей і схем. Для майбутніх фахівців на основі окреслених підходів визначається цілепокладання, формується мотивація, самоконтроль і самооцінювання, забезпечується здатність до використання отриманих знань і навичок у різноманітні навчальних і професійних ситуацій, формуються вміння побудови безконфліктного міжкультурного дискурсу.

Доведено, що зазначені методологічні засади дають змогу всебічно розкрити закономірності і рушійні сили розвитку педагогічного процесу та виявити засоби досягнення поставленої навчальної мети. Вони визначають цілісність і багатоаспектність педагогічного процесу з формування міжкультурної дискурсивної компетентності студентів-економістів і є підґрунтям для реалізації розробленої педагогічної системи і поетапної педагогічної технології.

Ключові слова: методологічні засади, наукові парадигми, методологічні підходи, міжкультурна дискурсивна компетентність, студенти-економісти.

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічних трансформацій української держави одним із найважливіших завдань вищої школи є підготовка компетентних фахівців з економіки. Адже від їхньої професійної діяльності залежатиме економічне зростання нашої країни та добробут суспільства. Покращення якості професійної освіти студентів-економістів передбачає їхню підготовку до ефективного професійного спілкування в умовах міжнародного співробітництва. Високий рівень культури професійного спілкування, основою якого є міжкультурна дискурсивна компетентність (надалі – МДК), уможливить досягнення економічних цілей під час міжкультурної комунікації з бізнес-партнерами інших країн.

На підґрунті аналізу поняття МДК, виокремлення її структури й функцій уточнюємо сутність поняття «міжкультурна дискурсивна компетентність студентів-економістів», що розуміємо як високий рівень здійснення міжкультурної дискур-

сивної діяльності, яка ґрунтується на системних знаннях з різних видів професійного дискурсу та правил їх побудови, необхідних для виконання економічної діяльності, дискурсивних умінь і навичках, а також особистісних якостях, що виявляються через умотивованість, вольовий прояв, толерантність і рефлексивність під час ділової взаємодії з представниками інших культур.

Педагогічне дослідження, спрямоване на формування МДК, є особливим видом пізнавальної діяльності, що здійснюється із застосуванням певних наукових парадигм і методологічних підходів, які дають змогу всебічно вивчити об'єкт пізнання, розкрити закономірності і рушійні сили розвитку педагогічного процесу або явища, виявити засоби досягнення поставленої мети. Тож обґрунтування методологічних засад формування МДК у процесі професійної підготовки студентів є визначальним етапом цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Здійснений науковий пошук дає змогу констатувати, що проблема формування МДК студентів-економістів розглядалася за такими напрямками: загальні питання міжкультурної комунікації (М. Бахтін, Є. Верещагін, І. Денісова, Т. Колбіна, О. Садохін, С. Тер-Мінасова, N. Chomsky, R. Fischer, G. Hofstede, K. Jaspers, H. Lasswell, D. Thomas та інші); комунікативний дискурс (В. Борботько, В. Григор'єва, Ю. Косенко, В. Степанов, Т. Мілевська, І. Шевченко, Т. Van Dijk, D. Carbaugh та інші); національні стилі комунікації і спілкування (М. Бердяєв, Т. Ларіна, В. Манакін, E. Hall, G. Hofstede, W. Gudycunst, С. Kramsh та інші); комунікативна культура та комунікативна компетентність (С. Андрєєва, Є. Верещагіна, І. Ярошук, G. Fisher, B. Hall, E. Hirsch, D. Hymes та інші).

Незважаючи на значну кількість праць, проблема формування МДК студентів-економістів ще не отримала достатнього висвітлення в педагогічній літературі.

Мета статті – визначити й проаналізувати методологічні засади до формування МДК студентів-економістів, що є надійною основою для реалізації розробленої педагогічної системи і поетапної педагогічної технології.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових парадигм і підходів педагогічної науки дасть змогу виявити основні особливості формування МДК майбутніх фахівців з економіки. Серед парадигм, що склалися в сучасній педагогічній науці, переважають гуманістична, культурологічна, знаннєва.

У сучасній системі освіти знання є не самоціллю, а засобом для набуття соціального досвіду. Знаннєву парадигму вважають найстарішою в історії, оскільки з появою людства насамперед виникла потреба в отриманні знань, пошуку способів їх здобуття для пізнання навколишнього середовища. Проте саме в рамках знаннєвої парадигми відбувається засвоєння студентами знань у різних сферах життєдіяльності, на яких базуються відповідні вміння та навички з МДК. Гуманітарні дисципліни в нашому дослідженні слугуватимуть інструментом для пізнання інших культур і усвідомлення особливостей власної культури. Завдяки цьому формуватимуться відносини взаєморозуміння, взаємозбагачення та взаємодії між представниками різних бізнес-культур.

Відомо, що якість знань визначається не тільки істинністю самих знань, а їхньою духовною збагаченістю, особистісним ставленням людини до знань, які вона отримує в процесі навчальної діяльності. Ствердження особистості відбувається на засадах співпереживання, співробітництва, співтворчості, взаємоповаги, взаємозбагачення учасників педагогічного процесу [1, с. 9–28]. Так, у нашому

дослідженні вважаємо за доцільне використання переваг гуманістичної парадигми (Ш. Амонашвілі, А. Дистервег, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші), за якою інтереси, здібності та індивідуально-психологічні особливості студента визнаються найвищою цінністю, що створює умови для його всебічного розвитку. В основі гуманістичної парадигми – принцип гуманізму, який стверджує унікальність і цінність людини незалежно від її національності, соціального статусу та статі, що має втілюватися в практичній діяльності викладача. Спирання на гуманістичну парадигму дає змогу максимально повно розкривати здібності студентів, забезпечувати життєву адаптацію, допомагати в особистісному зростанні (зокрема, задовольняти різноманітні освітні потреби), реалізовувати діалогічні відносини між викладачем і студентами в процесі формування МДК.

Культурологічна парадигма пов'язана з культурологічним підходом, а також з розглянутою вище знаннєвою парадигмою. Т. Колбіна слушно зауважує, що «знання є невід'ємним компонентом культури, їх засвоєння підвищує культурний рівень особистості. Принципи кодування і передавання інформації теж базуються на знаннях і є культурно зумовленими процесами» [2, с. 64]. Культурологічна парадигма акцентує увагу на необхідності засвоєння культурної спадщини різних культур, їхніх духовних цінностей у процесі навчання. Набуття певного рівня культури дає змогу людині продуктивно взаємодіяти з навколишнім середовищем у різних сферах діяльності.

Парадигмальний підхід має відображати повноту педагогічного дослідження, а отже охоплювати статичну і динамічну педагогічний процесу. На думку науковців (Т. Дмитренко, Т. Колбіної, К. Ярьсько та інших), сукупність освітніх парадигм доцільно доповнити управлінською і соціально-комунікаційною, що впливатиме на розроблення педагогічної технології через пов'язані з ними методологічні підходи [2, с. 5–6]. Таким чином, окрім знаннєвої, культурологічної і гуманістичної парадигми, які описують статичну, доцільно розглянути управлінську і соціально-комунікаційну парадигми, що описують динаміку [2, с. 24].

Управлінська парадигма віддзеркалює цілеспрямованість, поетапність педагогічного процесу. Ефективність управління й оптимальність прийняття рішень реалізовуватимуться за умови поступового переходу від управління з боку викладача через співуправління (викладачем і студентом) до самоуправління студентами власною навчальною діяльністю.

Соціально-комунікаційна парадигма ґрунтується на організації (вплив на особистість), управлінні (вплив на діяльність) і комунікації (вплив на суб'єктів навчальної діяльності). Соціальний аспект має прояв у взаємовпливі педагогічної сис-

теми і суспільства (через процеси навчання, розвитку, соціалізації особистості). Комунікаційний аспект виявляється у передаванні інформації між суб'єктами педагогічного процесу [3].

Для з'ясування напряму професійної підготовки студентів щодо формування МДК розглянемо методологічні наукові підходи, які визначають цей процес.

Формування МДК, як і будь-який педагогічний процес, є організованою, цілеспрямованою діяльністю педагога і тих, хто навчається [4]. Доцільність застосування в нашому дослідженні системного підходу зумовлюється тим, що він виконує орієнтаційну, світоглядну, пізнавальну та методологічну функції (І. Блауберг, В. Садовський, Є. Юдін та інші). Системний підхід, що вимагає розгляду частин у нерозривній єдності з цілим, передбачає чітке визначення мети, виявлення альтернативних шляхів її досягнення, врахування можливих наслідків її реалізації [5, с. 537]. Отже, системний підхід, пов'язаний зі знаннєвою парадигмою, забезпечує дотримання логіки здійснення наукового дослідження, уможливорює визначення сутності навчальної діяльності з формування МДК, розробку моделі формування МДК, педагогічної системи формування МДК тощо. Педагогічній системі формування МДК властиві такі інваріантні якості, як гнучкість, динамічність, варіативність, адаптивність, прогностичність, цілісність [6, с. 38], а також інтегративність [7, с. 56–57], що зумовлює її міждисциплінарний характер.

Так, формування МДК на засадах системного підходу сприятиме усвідомленню студентами фундаментальних закономірностей міжкультурного дискурсу; сформує системне мислення завдяки засвоєнню теоретичних основ щодо сутності МДК, а отже, забезпечить успішне виконання професійної діяльності в майбутньому. Завдяки аспектному аналізу поняття «міжкультурний дискурс» у різних галузях знань студенти набудуть цілісного світосприйняття, що визначатиме вибір оптимальних засобів і методів під час аналізу проблем професійної діяльності. З боку викладача системність і багатоманітність зв'язків педагогічного процесу формування МДК уможливить етапність формування зазначеної компетентності, що також надасть змогу повертатись на попередні етапи навчальної діяльності в разі виявлення в студентів прогалин або труднощів у сприйнятті та засвоєнні навчального матеріалу.

Застосування культурологічного підходу (Є. Бондаревська, Н. Щуркова та інші) до формування МДК передбачає одночасне вивчення мови і культури, наголошення на ціннісно-орієнтаційному змісті педагогічного процесу, вивчення культурних універсалій і параметрів аналізу особливостей національних культур (моральні норми, культурні цінності тощо).

Отже, культурологічний підхід надасть змогу студенту як майбутньому фахівцю з економіки сприймати особистість (бізнес-партнера, керівника, підлеглого, клієнта) крізь призму відповідної культури, оминаючи стереотипні уявлення й узагальнення. Таке сприйняття уможливить побудову безконфліктного міжкультурного дискурсу, а отже, забезпечить ефективність у майбутній професійній діяльності.

Комунікативно-діяльнісний підхід (П. Гальперін, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші) заснований на положенні про те, що основою навчання має стати духовне збагачення студентів, рефлексивність, здатність використовувати набуті знання в умовах, що змінюються. В основі діяльнісного підходу – єдність свідомості і діяльності [8], його застосування дає змогу організувати і здійснювати навчальну діяльність з формування МДК відповідно до її соціальної сутності як спільної продуктивної діяльності, побудованої на основі суб'єкт-суб'єктних відносин її учасників. Під час формування і досягнення цілей людина використовує як засоби різні культурні артефакти, тобто продукти попередньої діяльності (мову, соціальні норми, знання). Це дає їй змогу використовувати попередній соціальний досвід для набуття нового [9]. Оскільки особистість розкривається і розвивається тільки в діяльності [10], на основі комунікативно-діяльнісного підходу до формування МДК відбуватиметься цілепокладання, формуватиметься мотивація, самоконтроль і самооцінювання студентів.

Реалізація компетентнісного підходу (А. Вербицький, І. Зимня, Дж. Равен, А. Хуторської) під час формування МДК визначає практичну спрямованість навчальної діяльності, тобто має забезпечити здатність до застосування отриманих знань і навичок у самостійному вирішенні проблем у різноманітні навчальних і професійних ситуацій. Особливістю компетентнісного підходу є також підсилення прагматичної та гуманістичної спрямованості навчального процесу [11, с. 17].

Отже, за допомогою компетентнісного підходу формуватиметься самостійність студентів у вирішенні поставлених проблем, відповідальне ставлення до прийняття рішень на основі набутого соціального досвіду. Учасники педагогічного процесу будуть спроможні оцінювати результати власної діяльності, орієнтуватися в безлічі джерел інформації, самостійно обирати оптимальне вирішення проблемної ситуації.

Особистісно орієнтований підхід (Є. Бондаревська, В. Серіков, А. Хуторської, І. Якиманська та інші) виокремлює гуманістичний зміст педагогічного процесу. У центрі уваги – становлення і розвиток суб'єктності тих, хто навчається: їхньої самоцінності, морально-етичних норм, усвідомлення важливості власної активної позиції. Зазначений

підхід є методологічною основою для розвитку рефлексивності студента (здатності до самоаналізу, самореалізації, самокорекції). Викладачеві необхідно враховувати індивідуальний рівень особистісних якостей студентів (інтелектуальних, творчих, вольових, емоційних, етнокультурних), мотивувати їх до прояву і розвитку власних природних здібностей. Висока продуктивна задіяність у навчальний процес у подальшому впливатиме на продуктивне співробітництво з бізнес-партнерами, самостійну орієнтацію в професійних ситуаціях, ініціативність у формулюванні та реалізації поставлених цілей.

Спираючись на ідеї вчених, які зробили вагомий внесок у розроблення технологічного підходу (В. Беспалько, П. Гальперін, Т. Ільїна, І. Лернер, Г. Селевко), підкреслюємо його значущість для реалізації розробленої педагогічної системи та розробки поетапної технології формування МДК і відповідних дидактичних засобів. Технологічний підхід зорієнтує суб'єктів педагогічного процесу на багатоваріантність його моделювання і проектування на основі опорних моделей і схем. За допомогою зворотного зв'язку викладач матиме можливість постійно коректувати методи і форми навчальної діяльності відповідно до діагностованої мети. Результат на кожному етапі педагогічної технології порівнюватиметься з еталонним для того, щоб у разі необхідності була можливість повернутися на попередні етапи педагогічної технології.

Застосування знаково-семіотичного підходу зумовлене необхідністю формування МДК засобами знаково-семіотичних систем, якими є знак, знакова система, символ, мова, текст. З позицій знаково-семіотичного підходу (М. Бахтін, Т. Дрідзе, С. Петров, Ю. Степанов та інші) висловлювання як послідовність певних знаків або зв'язний текст, з якими співвідноситься цілісна комунікативна ситуація, відображають певний фрагмент реальної дійсності і відтворюють особливості національної культури. Тож формування МДК студентів з урахуванням тріади «висловлювання – текст – культура» має бути спрямоване на формування мовленнєвої діяльності студентів (породження/сприйняття семіотичних одиниць – висловлювань, текстів), форма і зміст яких відповідає ситуаціям майбутньої професійної діяльності, визначається соціокультурним контекстом та комунікативними цілями студентів. Студентам необхідно набути вміння використовувати різні види професійного дискурсу відповідно до комунікативних ситуацій ділового спілкування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, окреслені наукові парадигми і методологічні підходи до формування МДК визначають цілісність і багатаспектність відповідного педагогічного процесу та служать основою для створення його моделі. Обґрунтування методологічних засад формування МДК студентів-економістів уможливило дослідження статички (проектування педагогічної системи) і динаміки (педагогічної технології) процесу формування МДК.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на перевірку ефективності розробленої педагогічної системи та поетапної технології формування МДК на основі визначених методологічних засад.

Список використаної літератури:

1. Амонашвили Ш.А. Школа Жизни. Москва : Изд. дом Шалвы Амонашвили, 2000. 144 с.
2. Развитие творческого потенциала будущего фахівця : монографія / Т.О. Дмитренко, К.В. Ярьсько, Т.В. Колбіна й ін. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2014. 424 с.
3. Дмитренко Т.О. Основи сучасної педагогіки: Соціально-комунікаційний аспект дослідження / Т.О. Дмитренко, К.В. Ярьсько. *Вісник ХДАК* : зб. наук. пр. Вип. 39. Харків : ХДАК, 2013. С. 220–225.
4. Слостенін В.А. Основные тенденции модернизации высшего образования. *Педагогическое образование и наука*. 2004. № 1. С. 43–49.
5. Філософський словник соціальних термінів / під заг. ред. В.П. Андрущенко. Харків : «Р. И. Ф.», 2005. 672 с.
6. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов : учебное пособие. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. 368 с.
7. Садовский В.Н. Основание общей теории систем. Москва : Наука, 1974. 280 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 713 с.
9. Нечаев В.Д. О концепции современного гуманитарного образования / В.Д. Нечаев, А.А. Вербицкий. *Высшее образование*. 2011. № 3. С. 14–22.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.
11. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.

Khachatryan Ye. Methodological grounds of forming intercultural discourse competence of students-economists

The article deals with determining and analyzing methodological grounds of forming intercultural discourse competence of students-economists. The urgent need for the mentioned competence formation is emphasized, which will improve the level of professional training of students and affect the welfare of the state.

The essence of the concept intercultural discourse competence is specified, the scientific paradigms and methodological approaches to its formation are formulated and analyzed. Among the scientific paradigms that influence the effectiveness of the learning process cognitive, humanistic, culturological, managing, social-communicative are characterized. The implementation of the benefits of the above-mentioned paradigms enables the full disclosure of students' abilities, provides vital adaptation in the society, and implements the subject-to-subject relations between the teacher and the students in the process of forming intercultural discourse competence.

System, communication and activity-oriented, personality-centered, technological, sign-semiotic approaches are singled out and analyzed. It was determined that the above-mentioned approaches orientate the teacher to choose corresponding direction of students' professional training for intercultural discourse competence formation, as well as determine the choice of means and methods for analyzing the problems of professional activity, thus providing step-by-step formation of the indicated competence. On the basis of the above-mentioned approaches, goal-setting, motivation, self-control and self-evaluation are formed, the ability to use the acquired knowledge and skills in the diversity of learning and professional situations is provided, as well as the ability to build a non-conflict intercultural discourse of future specialists in economics is formed.

It is proved that the emphasized scientific paradigms and approaches determine a consistent and multi-aspect nature of the pedagogical process of forming intercultural discourse competence of students-economists. They are the basis for realizing the elaborated pedagogical system and stage-by-stage pedagogical technology.

Key words: *methodological grounds, scientific paradigms, methodological approaches, intercultural discourse competence, students-economists.*